

Lenin'in siyasi teorisinin felsefi temelleri üzerine

Volkan Sakarya

*Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi: Eleştirel Bir
İnceleme,*
Kevin Anderson,
Çeviri: Ertan Günçiner
İstanbul: Yordam Kitap, 2012.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra dünyadaki sosyalist partilerin çoğunun milliyetçi politikalar çerçevesinde savaşa destek vermesi olgusu karşısında, Lenin için şaşkıncı olan gelişme savaşın çıkması değil, 2. Enternasyonal sosyalistlerinin çoğunun savaşa destek çıkmasıydı. Bu durum üzerine Lenin, sürgün yeri olarak Avusturya tarafından yönetilen Polonya'dan İsviçre'ye geçti. Bern'de, dünya siyaseti bu kadar kritik bir eşikteyken, Lenin, bir yandan Hegel'in bazı eserlerini, özellikle de *Mantık Bilimi*'ni uzun notlar olarak okurken, öbür yandan savaşı destekleyen hükümetlere karşı devrimci yenilgicilik politikası temelinde, yeni bir Enternasyonal kurulması çağrısında bulundu. Bu olgu, gerek akademik

gerek siyasi çevrelerden birçok kişinin kaba ve tek yanlı biçimde sadece siyasal ve örgütsel bir lider ve taktisyen olarak resmettiği Lenin tablosundan farklı bir manzaraya işaret etmektedir ve Lenin hakkında cevaplanması gereken birçok soru doğurmaktadır. Lenin'in felsefenin bir tür hobisi olduğu gizli bir entelektüel hayatı mı vardır, yoksa Lenin politik manevralarında anbean siyasi teorisinin temelinde yer alan ve ona dayanak oluşturan felsefi anlayıştan mı beslenmektedir? Eğer ikincisi doğruysa, Lenin siyasi kariyerinin başından beri aynı felsefi anlayıştan mı beslenmektedir, yoksa Lenin'in felsefi anlayışında, dolayısıyla siyasi teorisinde bir kopuş söz konusu mudur? Peki, Lenin'in siyasi teorisini geliştirmesinde pusula işlevi gören bu felsefi anlayış Lenin'in halefleri tarafından yeterince kavranıp sonraki nesillere taşınabilmiş midir?

Kaliforniya Üniversitesi'nde çalışan bir sosyolog olan Kevin B. Anderson, 1995 tarihinde basılan *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* başlıklı eserinde, bu ve buna benzer sorulara cevap arıyor. Anderson'ın kitabının üç ana bölümünü oluşturan, üç ana tezi var. Birinci teze göre, Lenin 1914-15 yıllarında aldığı Hegel notlarında, yani bugün bizim *Felsefe Defterleri* olarak bildiğimiz eserinde daha önceki *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* gibi eserlerindeki mekanik sınırları aşan, diyalektik konusunda özgün bir anlayışa ulaşmıştır. İkinci teze göre, Hegel okumaları ve bu okumalarla edindiği diyalektik kavrayış Lenin'in 1914 sonrası siyasi teorisinin vücut bulduğu *Emperyalizm ve Devlet ve Devrim* gibi eserlerinin felsefi dayanağı olmuştur. Üçüncü tez ise Lenin'in Hegel Defterleri ile 1920'lerde, Karl Korsch ve György Lukacs, daha sonra ardılları olarak Henry Lefebvre ve Raya Dunayevskaya gibi temsilcileri üzerinden, Batı Marksizmi'nin¹ gelişimine vesile olduğunu ileri sürüyor. Anderson'ın kitabı yazmasının altında yatan neden, 1990'larda oluşan sosyal ve siyasi atmosferin, liberal demokrasinin vaat ettiklerinden uzak bir görüntü oluşturması ve entelektüel anlamda egemen konumda olan diyalektik karşıtı post-yapısalcı felsefenin bu duruma makul alternatif bir çözüm önerme konusunda gösterdiği başarısızlık. Anderson ise Hegel'in ve Marx'ın diyalektik bakış açılarını günümüz sorunlarını kavramak ve çözmek için tekrar gündeme sokmayı amaçlıyor.

Lenin' in felsefi düşüncesinde “diyalektik” kopuş tezi

Anderson, Engels'in Hegel'in devrimci yöntemi ile dogmatik sistemi arasında yaptığı ayrımı dayalı olarak “felsefenin sonu”nu ilan etmesinin ve idealizm-materyalizm ayrımına dayalı iki büyük kamp tezi çerçevesinde

---

¹ Batı Marksizmi: 1. Dünya Savaşı'ndan itibaren Orta ve Batı Avrupa'da gelişen, Sovyet Marksizmi'nin ekonomi, politika ve devlet üzerine vurgusu ve nesnel faktörlerin analizine verdiği ağırlıktan farklı olarak vurguyu kültür, felsefe ve sanat üzerine yapan ve sınıf bilinci, yabancılaşma ve ideoloji gibi öznel faktörlerin analizine ağırlık veren Marksist akım. Başlıca temsilcileri György Lukacs, Karl Korsch, Antonio Gramsci, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin ve Herbert Marcuse'dur.

idealizme karşı, bilimsel materyalizmden yana tutum takınmasının, Marx'ın *1844 Elyazmaları*'nda geliştirmeye başladığı ve *Feuerbach Üzerine Tezler*'de tamamladığı, idealizm ile materyalizmin diyalektik birliğine dayalı yeni materyalizmin unutulmasına sebep olduğunu iddia ediyor. Bu çerçevede, Anderson'a göre, Lenin de erken dönemlerinde, Engels'in etkisinde olan 2. Enternasyonal önderlerinden Plehanov'un etkisiyle ve Marx'ın erken dönem eserlerini okuma fırsatı bulamadığından dolayı, özne-nesne diyalektiğine dayalı yeni materyalizmden habersizdi ve mekanik bir felsefi ve siyasi anlayışa sahipti. Bu bağlamda, Anderson; Lenin'in yansımacı epistemolojisinin ünlü ampirist filozof John Locke'unkinin bir tekrarı olduğunu savunmaktadır. Anderson'a göre, Lenin 1914-15'te yaptığı Hegel okumaları sayesinde, diyalektik bir anlayış çerçevesinde, dünyayla pratik bağımızın düğüm noktaları olan gerçek-ideal, nesnel-öznel, öz-görünüm, biçim-içerik, özdeşlik-çelişki, nicelik-nitelik, neden-sonuç ve tikel-evrensel gibi kategori çiftlerinin birbirleriyle dışsal ve mutlak değil, içsel ve görelî bir karşıtlığa dayalı olarak bir birlik ve karşılıklı bağlantılılık temelinde, incelenen nesnenin öz devinimine bağlı olarak ele alınması gerektiğini kavramıştır. Fakat Anderson'a göre, Lenin'in Hegel okumaları öncesi felsefi düşüncesinin mekanik karakterini en iyi yansıtan *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm* eserini hiçbir değişiklik yapmadan yeniden yayımlaması, Hegel diyalektiğinin sistematik bir şekilde incelenmesi için yaptığı çağrıyla birlikte düşünülünce, bir tutarsızlık örneği oluşturmaktadır, çünkü ilkinde savunulan; idealizme karşı militan materyalizm iken, ikincisinde savunulan idealizm ve materyalizmin diyalektik birliğidir.

Lenin'in siyasi düşüncesinde “diyalektik” kopuş tezi

Anderson, Lenin'in 1914-15 *Felsefe Defterleri* ile felsefe alanında yaşadığı kopuşun sonraki ekonomik ve siyasal teorisinde de bir kopuşa zemin hazırladığını iddia ediyor. Anderson'a göre, Lenin emperyalizm teorisinde rekabetçi kapitalizmin, kendi zıddı olarak tekelleri kapitalizme dönüşümünün, öz-görünüm diyalektiği ekseninde, kapitalizmin özündeki rekabeti ortadan kaldırmadığını, fakat dünya pazarının emperyalist tekeller arasında ve dünya topraklarının emperyalist devletler arasında paylaşımına ve yeniden paylaşımına dayalı yeni yıkıcı bir biçimini doğurduğunu fark etmiştir. Lenin emperyalizmi salt ekonomik bir olgu olarak değil, neden-sonuç diyalektiği ekseninde altyapı ile üstyapının karşılıklı etkileşimi çerçevesinde ekonomik olduğu kadar siyasal bir olgu olarak da ele almıştır. Bu diyalektik tahlilin sonuçlarından bir tanesi, Lenin'e göre, eşitsiz gelişime dayalı uluslararası işbölümünün emperyalist biçimi altında merkez ülkelerde proletaryanın bir kesiminin ayrıcalıklı bir katman olarak işçi aristokrasisine dönüşerek karşı devrimci bir pozisyon almasıdır. Fakat Lenin aynı zamanda; emperyalizmin diyalektik zıddı olarak ulusal kurtuluş hareketlerinin, proletarya ile kuracakları ittifak temelinde, dünya ölçeğinde kombine bir iç

savaş yürütecek, yeni bir devrimci öznellik biçimini oluşturduğunu keşfetmiştir. Anderson'a göre, Lenin, Hegel okumalarının yardımıyla "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı"nın savunulması ekseninde, ezilen ulusların tikel kurtuluş mücadeleleriyle proletaryanın evrensel kurtuluş mücadelesi arasında var olan diyalektik bağlantıyı fark edebilmiştir.

Anderson'a göre, Lenin emperyalizm aşamasında daha da merkezileşmiş devletin asalaklığının doruk noktasına ulaşmakla birlikte kendisinin aşılması için gerekli koşulları da yarattığını fark etmiştir. Bu çerçevede Lenin, *Devlet ve Devrim* adlı eserinde, fiili kitlesel devrim deneyimlerine dayalı sınıfsız bir toplumun nasıl bir şey olabileceğine ilişkin bir vizyon geliştirmiştir. Anderson, Lenin'in Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* adlı eserinde vurguladığı gibi, sosyalist devrimin burjuva devletini olduğu gibi devralamayacağını, onu parçalayarak, daha önce bürokrasinin yerine getirdiği işlevleri, onun diyalektik zıttı olan proletaryanın öz yönetim organları dolayımı ile halkın dönüşümlü olarak yerine getireceği, bir yarı-devlet kurmak zorunda olduğunu ifade ettiğini belirtir. Anderson bu açıdan Lenin'in toplumun diyalektik anlamda kendi özdevrimine dayalı bir örgütlenme biçimi olarak savunduğu Sovyetler ile Lenin'in *Ne Yapmalı?* adlı eserinde savunduğu öncü parti modeli arasında bir çelişki görür. Anderson'a göre, Lenin felsefi anlamda yaşadığı ikircikliğin siyasal anlamda bir yansıması olarak öncü parti ile ilgili önceki fikirlerine dönük tutarlı ve diyalektik bir eleştiri geliştirememiştir ve bu durum Sovyetlerin devrim öncesinde ve sonrasındaki rolü ile ilgili birçok kafa karışıklığına sebep olmuştur.

Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi arasında süreklilik olduğu tezi

Anderson, SSCB'de Lenin sonrası dönemde Lenin'in Hegelci diyalektiğin ciddi bir biçimde incelenmesi yönündeki çağrısından etkilenen Deborincilerin, doğa bilimlerinin incelenmesine ağırlık verilmesi gerektiğini savunan, muhalifleri mekanistlerle bir anlaşmazlığa düştüğünü ifade eder.² Stalin 1929 yılında bir mekanist olarak nitelediği *Buharin'e karşı Deborincileri* desteklemiştir. 1930 yılında ise Deborincileri "Menşevik idealistler" olarak damgalamak suretiyle söz konusu tartışmayı bitirmiştir. Anderson bu andan itibaren *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'i kutsayan Stalinist dogmatizmin diktatoryal yöntemlerle desteklenmek suretiyle SSCB'de felsefe alanında hâkim kılındığını belirtmektedir.

Anderson'a göre, 1920'ler Orta Avrupası'nda, György Lukacs'ın *Tarih ve*

---

2 Anderson, Lenin'in "Hegel'in Mantık Biliminin Özeti"nin SSCB'de ilk kez 1929 yılında, Marx'ın *1844 Elyazmaları*'nin ise 1927'de yayınlandığını, fakat bu metinlerle ilgili tartışmaların, Engels'in ilk kez 1925 yılında yayınlanan *Doğanın Diyalektiği* adlı eseriyle ilgili tartışmaların gölgesinde kaldığını belirtir.

Sınıf Bilinci ve Karl Korsch'un *Marksizm ve Felsefe* adlı eserlerinde Lenin'in *Hegel Defterleri*'ne doğrudan bir gönderme olmasa da, iki kitap da yazarların 3. Enternasyonal'in genç üyeleri olmaları itibarıyla Lenin'in 1914 yılındaki Hegel'e dönüşü temelinde yazılmıştır. Anderson, Korsch'un ilerleyen süreçte gerek öncü parti ile ilgili teorisi gerekse bilimsel materyalizmdeki ısrarı nedeniyle Lenin'den koptuğunu, Lukacs'ın ise 1920'lerde Marx'ın felsefesini idealizm ve materyalizmin birliği olarak görmesine karşılık, *Genç Hegel* adlı eserinde Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'inin neredeyse Hegel Defterleri'yle eşdeğer bir şekilde, bilginin nesnelliği konusunda diyalektik yaklaşımın temellerini attığını yazdığını belirtir. Anderson'a göre, Ernst Bloch ise *Özne-Nesne* adlı eserinde teori-pratik birliği temelinde Hegel'in düşüncesinin Lenin'in çalışmalarında yaşadığını belirtir. Anderson'a göre Bloch, Lenin'in Hegel'in idealizminin, kaba materyalizmden üstün olduğu vurgusuna katılmasına karşın, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eserini "Marksist açıdan 'pozitivizmin' büyük bir eleştirisi" olarak övmesini ve bu çalışma ile Hegel Defterleri arasında bir kopuş olduğunu kabul etmemesini yadırgar.

Anderson'a göre, 1930'larda Fransız Komünist Partisi'nin, ortodoks olmayan iki üyesi Henry Lefebvre ve Norbert Guterman'ın, yayınladıkları *Hegel Defterleri*'nin Giriş bölümünde, Defterler'in dolaylı bir biçimde de olsa, Lenin'in diyalektik kavrayışında daha yüksek bir gelişmenin ürünü olduğunu ima etmelerine karşın, *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eserinin niteliği konusunda sessiz kalmaları manidardır. Anderson, 1944-53 yılları arasında Fransa'da, Lefebvre'nin *Diyalektik Mantık* adlı eserinde Lenin'in Hegel Defterleri'nde Plehanov'un kaba materyalizminden koptuğunu, buna karşın *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eseri ile *Hegel Defterleri* arasında hem bir süreklilik, hem görelî bir kopuş olduğunu belirttiğini yazar.

ABD'de ise 1941-53 arası dönemde, Marcuse'un *Us ve Devrim* adlı eserinde, Amerikan kamuoyu önünde ilk kez Hegel-Marx ilişkisini tartışması ve Lenin'in diyalektik yöntem üzerindeki ısrarını vurgulaması, Anderson'a göre; Amerikan Trotskist hareketi içinde muhalif bir azınlık grup oluşturan, başlıca teorisyenleri C.L.R. James, Raya Dunayevskaya ve Grace Lee olan "Johnson-Forrest Eğilimi" veya "Devlet Kapitalizmi Eğilimi" olarak bilinen grubu etkiledi. Anderson, bu grubun Hegel'i yoğun bir biçimde incelemeye başlamanın yanı sıra, örgütlenmenin sosyal demokratik biçimleri ve öncü parti anlayışını da reddetme eğilimi içinde olduklarını belirtir. Grup, eserlerinde Hegel'de tedrici, evrimci değişimde sıçramaları vurgulamanın yanı sıra, kendiliğinden eylemlilik olarak özdevinimi anahtar kavram olarak benimsemiştir ve Anderson, grubun kendiliğinden işçi hareketleri ile öncü parti mücadelesini uzlaştıramaz bulduğunu belirtir. Anderson'a göre, grubun içinde sivrilen Dunayevskaya; Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eseriyle *Felsefe Defterleri* arasında mutlak bir kopuş olduğunu iddia eder. Dunayevskaya'ya göre, Lenin emperyalizm döneminde

yeni evrensel özne arayışına dair sorunu Hegel'in *Mantuk Bilimi*'nde Kavram Öğretisi kitabında ortaya koyduğu "İde" kavramı sayesinde teorik anlamda doğru bir biçimde koyabilmişken, Sovyetler 1917 versiyonu ile ortaya çıkınca, Rus kitleleri bu teorinin pratiğini de sağlamıştı, çünkü Dunayevskaya'ya göre *Mantuk Bilimi*; Lenin'in, emperyalizmi kapitalizme içkin bir gelişme olarak görmesini sağladığı gibi, işçi sınıfının devrimin yapılmasına ve ekonominin yönetilmesine katılarak ideali gerçeğe nasıl dönüştüreceğini resmettiği *Devlet ve Devrim* adlı eseri yazabilmesini de mümkün kılmıştır.

Anderson'a göre, 1950'ler ve 60'lar ABD'sinde, *Marksizm ve Özgürlük* adlı eserinde Dunayevskaya³; karşı-devrimin devrimci hareket içindeki görünümünün, yani 2. Enternasyonal'in ihanetinin nedenlerini çözümlemek isteyen Lenin'in nesnellik ile öznellik ve bilim ile praksis arasındaki ilişkileri *Hegel Defterleri* ile teorik anlamda, bütünüyle yeniden organize ettiğini iddia eder. Buna karşılık, Anderson 1970'ler ve 80'lerde Dunayevskaya'nın Lenin-Hegel ilişkisini yorumlama tarzında bazı değişiklikler olduğunu vurgular. Anderson, Dunayevskaya'nın; *Telos* dergisi için yaptığı değerlendirmede ve *Felsefe ve Devrim* adlı eserinde, Lenin'in felsefi ikircikliğini eleştirdiğini kaydeder. Dunayevskaya, Lenin'in 1915 *Hegel Defterleri*'ni, yaşadığı dönemde halka açmayarak ve mekanistik çalışması *Materyalizm ve Ampiryo-kritisizm*'i devrim sonrası dönemde yeniden yayımlayarak, muğlak bir felsefi miras bıraktığını ileri sürer. Dunayevskaya, Lenin'in, Hegel'e nüfuz ettikçe, Hegel'i materyalist bir biçimde okuma gerekliliği yönünde olan düşüncesini bir kenara bırakıp, Hegelci diyalektik kendinde devrimci olduğunun şokunu yaşadığını belirtir. Dunayevskaya, Lenin'in bir yandan emperyalizm, ulusal sorun, devlet ve devrim gibi konularda geliştirdiği diyalektik kavrayışa karşın, diyalektik olmayan öncü parti anlayışına ömrü boyunca sadık kalmasını siyasal anlamda da bir ikilik olarak görür.

Kitabın eleştirel değerlendirmesi

Fikirler ve devrim

Anderson'un *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* adlı eserinin en güçlü yanı devrim sosyolojisinde altyapıda yaşanan dönüşümlerin tek yönlü bir nedenselliğe dayalı olarak, üstyapıdaki dönüşümleri tetikleme üzerinden devrimi izah

3 Anderson kitabın devamında 1950'lerde Fransa'da Lefebvre ve Garaudy, 1950'ler ve 60'larda İtalya'da Lucio Colletti, savaş sonrası Almanya'sında Iring Fetscher, 1960'lar ve 70'ler Fransası'nda Althusser ve Garaudy gibi isimlerin Lenin-Hegel ilişkisine dair tartışmalarını da ele almış. Fakat kitaptaki üç tezin de merkezinde Anderson'un açıkça fikirlerini savunduğu Dunayevskaya'nın argümanlarının yer almasından dolayı, konu bütünlüğünü bozmamak için, şu ana kadar Anderson'un dilinden Lenin-Hegel ilişkisine dair düşüncesinin gelişimine vesile olan tartışmaları ve 1940'lar ABD'si'nde geliştirdiği düşüncelerini sunduğum Dunayevskaya'nın; 50'lerden 80'lere fikirlerinin evrimini, Anderson'un bakış açısı üzerinden ele almaya devam etmeyi tercih ediyorum.

etmeye çalışan mekanik yaklaşımların aksine, Bolşevik devriminde fikirlerin de kendilerini mümkün kılan koşullar üzerinden nasıl tersinden bir etki yaratabildiğini Lenin örneği üzerinden, çok yönlü bir nedenselliğe dayalı olarak gösterebilmesi. Lenin'in devrimci yenilgicilik tezinin devrimin gerçekleşmesinde oynadığı hayati rol, bu açıdan gayet güzel bir örnek oluşturmaktadır. Eserin ikinci güçlü yanı ise Lenin'in siyasi teorisinin siyasi pratiğinin şekillenmesinde oynadığı önemli rolün bir benzerinin Lenin'in felsefi teorisinin siyasi teorisinin şekillenmesinde oynadığı rolde yattığını, somut örnekler üzerinden, anlaşılır bir şekilde izah edebilmesi. Kanımca bu örnekler arasında en güzeli Lenin'in Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı çerçevesinde, ulusal kurtuluş hareketlerine destek politikasıyla Hegel'in *Mantık Bilimi*'nde ele aldığı tikel ve evrensel kategorileri arasındaki ilişkiye dair diyalektik kavrayış arasındaki mantıksal bağlantı gösterilebilir.⁴ Eserin üçüncü ve son güçlü yanı ise, felsefi teori bağlamında diyalektik yaklaşımı okura tanıtmada gösterdiği çaba. Anderson'un, Marx'ın tüm diyalektiğin kaynağı olarak gösterdiği Hegel'in düşüncesini; en önemli eserlerinden *Mantık Bilimi*'ni, Lenin'in notları üzerinden ayrıntılı bir şekilde çözümlemesi, Hegel'e yabancı okurlar için Hegel düşüncesine bir giriş rolü oynayabilir. Anderson, kitabında ayrıca post-yapısalcı felsefenin hâkimiyetindeki entelektüel camiaya, insanlığın binlerce yıllık felsefi birikiminin en önemli mirası olarak diyalektik düşüncenin günümüz dünyasını anlamak ve sorunlarını çözmek için hâlâ en iyi seçenek olarak durduğunu hatırlatıyor.

Felsefi materyalizme reddiye

Kitabın güçsüz yanlarına gelecek olursak; öncelikle, Anderson'un Lenin'in felsefi düşüncesinde bir kopuş gerçekleştiğine dair tezini gerekçelendirirken savunduğu, Marx'ın bilimsel materyalizm yerine materyalizm ve idealizmin diyalektik sentezine dayalı bir felsefi anlayışa sahip olduğu iddiası hiçbir şey açıklamıyor. Keza, Hegel de kendi felsefesinde, idealizmin ve materyalizmin bir sentezine eriştiğini savunur, fakat bu sentez idealizm düzleminde kurulan bir sentezdir. Hegel'in idealizmi varlık ve düşüncenin özdeşliğine dayalıdır. Marx'ın materyalizmi ise varlık ve düşüncenin farklılık içinde birliğine dayalıdır. Hegel'in idealist felsefesinde pratik, Hegel'in insanlardan bağımsız bir özneye dönüştürdüğü "Fikirin", geçmişe dönük bir şekilde teorik anlamda "Tin" olarak özbilince ulaşmak için Hegel'in deyiimiyle "aklın kurnazlığı" ile harekete geçirilen bilinçsiz bir araçtır. Marx'ın materyalist felsefesinde ise teori insanların dünyayı geleceğe dönük bir şekilde bilinçli olarak pratik anlamda dönüştürmesinin bir

---

4 Her ne kadar Anderson'ın ulusal kurtuluş hareketlerinin dünya ölçeğinde işçi hareketiyle bir ittifak temelinde değil de, bağımsız olarak ele alınması gerektiği gibi Lenin'e dönük eleştirel imaları kafa karıştırırsa da, yine de bu örnek üzerinden Anderson felsefe-siyaset bağlantısını başarılı bir şekilde gösteriyor.

aracıdır. Bu anlamda Marx, yeni materyalizminde, Hegel’de var olan teori-pratik ilişkisini yeniden organize etmek suretiyle materyalizmin ve idealizmin olumlu yönlerini materyalist bir zeminde sentezlemiştir:

Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel için insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci – Hegel bunu “Fikir” (Idea) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür– gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya yalnızca “Fikir”in dışsal ve görüngüsel (phenomenal) biçimidir. Benim için ise tersine, fikir, maddi dünyanın insan aklında yansımasından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir.

... Hegel’in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması, ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde diyalektiğin genel işleyiş biçimini, ilk kez onun sunmuş olduğu gerçeğini örtemez. Mistik kabuk içerisinde usa-uygun özü bulmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir.

Mistikleştirilmiş biçimi ile diyalektik Almanya’da moda olmuştu, çünkü şeylerin mevcut durumunu yüceltiyor ve ululuyor gibi görünüyordu. Oysa usa-uygun biçimiyle diyalektik, burjuvazi ile onun doktriner sözcüleri için bir rezalet ve iğrençliktir, çünkü şeylerin mevcut bugünkü durumunu olumlu yanlarıyla kavrar, aynı zamanda da bu durumun yadsınmasını, onun kaçınılmaz çöküşünün anlaşılmasını içerir; çünkü diyalektik, tarihsel olarak gelişmiş olan her toplumsal biçimi akışkan bir hareket içinde görür ve bu yüzden, onun geçici niteliğini, onun anlık varlığından daha az olmamak üzere hesaba katar; hiçbir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez, özünde eleştirici ve devrimcidir.⁵

Marx’ın yukarıdaki ifadesi, Anderson’un Marx’ı çarpıtmakla suçladığı Engels’in gerek felsefede iki büyük kamp tezine gerekse Hegel’in idealist sistemi ve diyalektik yöntemi arasında yaptığı ayrıma dönük tezine Marx’ın katıldığı yönünde kanıtlar olarak okunabilir. Nitekim Marx, Anderson’ın da mutlaka bildiği bu yazısında Hegel’in idealizmine karşı materyalizmi açık bir biçimde savunmuş ve materyalizm zemininde diyalektiği Hegel’in dogmatik sisteminde maruz kaldığı mistikleştirmeden kurtararak usa uygun biçimiyle yönlemsel olarak benimsemiştir. Anderson ise kitabında Hegel ve Marx arasındaki ayrımı belirsizleştirmektedir.⁶ Marx ve Engels için ontolojik anlamda materyalizm, her

5 Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 2009, s. 27-28.

6 Lenin’in Hegel okumaları sırasında Hegel’in düşüncesinin kendinde devrimci olduğunu keşfettiği ve Hegel’in materyalist bir çerçevede okunmasına gerek olmadığı yönündeki imasını desteklerken Anderson Dunayevskaya’nın tezleri üzerinden Hegel ve Marx’ın düşünceleri birbirleriyle özdeşmiş gibi bir izlenim yaratmaktadır. Bu açıdan materyalizmin Marx’ın düşüncesinde olmazsa olmaz bir unsur olduğu gerçeğini saptırmaktadır.

şeyden önce maddenin içerik olarak, bir form olarak düşünceden özerkliğidir. Bu anlamın ötesinde, materyalizm maddenin çok-biçimli örgütlenmesi çerçevesinde doğanın praxis karşısında, “praksisin aracılıklarıyla vücut bulduğu üretici güçlerin gelişiminin”, üretim ilişkileri karşısında ve toplumun altyapısının üstyapısı karşısında özerk yasalara sahip olduğu yönünde, siyasal açıdan da önemli türev anlamlara sahiptir:

İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir: tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.⁷

Bu fikir o kadar yalındır ki, kafası idealist önyargılarla doldurulmamış herhangi bir kimse için apaçık bir şeydir. Ama bu, yalnızca teori için değil, pratik için de, tamamen devrimci sonuçlar verir:

Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Demek ki, materyalist tezimizi izlemeye devam ettiğimiz ve onu bugüne uyguladığımız anda, muazzam bir devrimin, bütün çağların en büyük devriminin perspektifleri gözümüzün önünde açılmaktadır.⁸

Bu anlamda Engels'in izinden giden Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm* eserinde yaptığı materyalizm vurgusu Marksizmin özüne uygundur ve yazının ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere, bu uyum Lenin'in siyasi düşüncelerinin doğruluğu ve yerindeligi açısından da pratikte kanıtlanmıştır, çünkü Lenin'in siyasi düşüncelerinin gelişiminde materyalist felsefi ön kabuller olmadan aynı sonuçlara varması olanaksızdır.

Marx, *Feuerbach Üzerine Tezler*'de öznelliğin (yani praksisin) nesnel koşullar üzerinde yapabildiği etkiyi dikkate alarak, eski materyalizmden, yine, öznelliğin, yani praksisin içinde koşullandığı nesnel koşulları dikkate alarak, idealizmden koparak, bir özne-nesne diyalektiği çerçevesinde yeni materyalist anlayışa ulaşmıştır:

Feuerbach'inki de dahil olmak üzere şimdiye kadar var olan tüm materyalizmin başlıca eksiği, şeyin [Gegenstand], gerçekliğin, duyusallığın duyusal insan faaliyeti, pratiği olarak değil, öznel olarak değil, yalnızca nesne [Objekt] ya

⁷ Karl Marx, *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, 2011, s. 32.

⁸ Aynı yerde.

da sezgi [Anschauung] olarak kavranmasıdır. Böylece etkin yön, materyalizme karşıt bir biçimde, idealizm tarafından geliştirilmiş oldu - ama yalnızca soyut olarak, çünkü idealizm, bu biçimdeki gerçek, duyuşsal eylemi elbette bilmez. Feuerbach, düşünce nesnelere gerçekten farklı duyuşsal nesnelere istiyor, ama insan faaliyetinin kendisini nesnel [gegenständliche] faaliyet olarak kavramıyor. Böylece Hıristiyanlığın Özü'nde teorik tutumu, biricik gerçek insan tutumu olarak görüyor, oysa pratik yalnızca iğrenç, Yahudice görünüm biçimi içerisinde kavranıyor ve sabitleştiriliyor. Böylece «devrimci» faaliyetin, «pratik-eleştirel» faaliyetin önemini anlamıyor.⁹

Anderson, Engels'in Marx'ın yeni materyalizmini, bir özne-nesne diyalektiği çerçevesinde değil, değişimin doğada, toplumda ve düşüncede var olan değişmeyen yasaları çerçevesinde ele alarak, materyalizminde öznelliğe yer açmadığını savunur. Oysa Engels'in değişimin doğada, toplumda ve düşüncede değişmeyen yasaları üzerinde durması, bu yasaların tefekküre dayalı bir tarzda gerçekleşmesini izlemek için değil, bu yasaların insanlığın üzerinde kurduğu egemenliği, onların içerdikleri zorunlulukların bilimsel bilgisine dayanan praksis dolayımı ile kırmak içindir:

Özgürlük ve zorunluluk ilişkisini doğru olarak ilk düşünen, Hegel oldu. Ona göre özgürlük, zorunluluğunun kavranmasıdır. “Zorunluluk ancak kavranılmadığı ölçüde kördür.” Özgürlük, doğa yasaları karşısında düşünmüş bir bağımsızlıkta değil ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli ereklere için yöntemli bir biçimde kullanılma olanağındadır. Bu, dış doğa yasaları için olduğu denli, insanın maddi ve manevi varlığını yöneten yasalar, –gerçeklikte değil, olsa olsa kafamızın içinde ayırabildiğimiz iki yasa sınıfı– için de böyledir. Öyleyse istenç özgürlüğü, ne yaptığını bile bile karar verme yetisinden başka bir anlama gelmez. Buna göre, belirli bir sorun üzerinde bir adamın yargısı ne denli özgürse, bu yargının içeriğini belirleyen zorunluluk o denli büyüktür; oysa, çok sayıda çeşitli ve çelişik karar arasında, görünüşte canının istediği gibi seçen, bilgisizliğe dayanan kararsızlık, bununla özgür olmayışını, egemenliği altına alacağı şeyin egemenliği altında bulunduğunu göstermekten başka bir şey yapmaz. Öyleyse özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerinde, doğal zorunlulukların bilgisi üzerine kurulu egemenliğe dayanır; böylece o, zorunlu olarak, tarihsel gelişmenin bir ürünüdür.¹⁰

Bu açıdan, Engels'in iyi bir öğrencisi olarak, *Materyalizm ve Ampiriyokritizm* eserinde Lenin'in derdi öznelci bir idealizme dayanarak, Rusya'da 1905 Devrimi'nin yenilgisi sonrası doğan karamsar atmosferin etkisiyle ultra-sol bir

9 Friedrich Engels, *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Çev: İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1999, s. 65.

10 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, 2010, s. 171.

politik çizgiye yönelen Otvovistlere¹¹ toplumsal hayatın nesnel dinamiklerinin üzerinden atlanılamayacağını hatırlatmak ve bu dinamiklerin gelişimini doğru bir şekilde öngörebilmenin materyalist felsefi ön kabullerden geçtiğini göstermektir. Bu açıdan, söz konusu eserde, Lenin öznelliğe değil, fakat öznelci indirgemeciliğe karşı gerek doğada, gerek toplumsal hayatta, nesnel yasaların irademizden bağımsız olarak var olduğunu vurgular. Ancak, bu vurgu onların zorunluluklarını kavrayarak, onları denetimimiz altına almak suretiyle özgürlüğümüzün nesnesi haline getiremeyeceğimiz anlamına gelmemektedir.

Diyalektik konusunda mutlak değil görelî bir kopuş

Anderson'ın Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyö-kritisizm* eserinde savunduğu yansımacı bilgi teorisinin pre-Marksist, Lockeçu bir teori olduğu ve *Felsefe Defterleri*'nde Lenin'in yansımacı bilgi teorisinden koptuğu iddiası da aynı ölçüde keyfi ve gerekçelendirilmemiş bir iddia olarak karşımıza çıkıyor. John Locke, ontolojik anlamda dünyanın tözel kaynağını madde ve zihin olarak gören bir düalist, epistemolojik anlamda tüm idelerin, deneyimden kaynaklandığını savunan bir ampiristtir. Locke'a göre insanlar dolayimsız olarak, yalnızca kendi idelerini, yani zihin içeriklerini, dolayimli olarak ise maddî nesnelere bu idelere neden olan niteliklerini bilebilirler. Locke'un yansımacı epistemolojisine göre, duyumlara neden olan maddî tözün doğrudan kendisini değil, nitelikleri itibarıyla bize ulaşan görünümünü bilebiliriz. George Berkeley'e göre ise, Locke'un düalist ontolojisi, ampirizmiyle çelişki içerisinde. Berkeley'e göre, Locke'un, tüm bilginin fenomenal olduğunu, yani ancak zihindeki görünümle sınırlı olduğunu belirtmesine rağmen zihinsel imgeleri, maddî tözün yansımaları olarak ele alması ampirizminin ruhuna aykırıdır. Bu çerçevede, Berkeley'in öznel idealizmi, yalnızca zihnin imgelerini bilebileceğimiz iddiası üzerinden, Locke'un yansıma teorisine karşı geliştirilen bir pozisyon bağlamında ortaya çıkmıştır. Lenin ise Locke'dan farklı olarak, kendinde şeyleri, bizim için şeylere dönüştürebileceğimizi savunan bir diyalektikçidir. Lenin için öznel olan ve nesnel olan arasında, düalistlerin iddia ettikleri gibi bir uçurum yoktur ve bu anlamda kendinde şey ve bizim için şeyler veya şeylerin görünümü ve özü arasında mutlak bir ayrım değil, haklarındaki bilginin arttıkça kapanan görelî bir ayrım vardır.¹² Bu nedenle, Berkeley, Locke eleştirisi üzerinden felsefesini geliştirirken, Lenin

11 Otvovizm: 1905 devriminin yenilgiye uğramasından sonra, Bolşevikler içerisinde ortaya çıkan, gerek mecliste, gerek sendikalarda legal politik çalışma biçimlerine karşı çıkan ve Duma'daki sosyal demokrat milletvekillerinin "geri çağrılmasını" talep eden siyasi akım. Başlıca temsilcileri Alexander Bogdanov, Grigory Alexinsky, A. Sokolov, Martin Lyadov'dur.

12 Lenin için madde olmadan düşünce var olamaz fakat düşünce olmadan madde var olabilir, çünkü Lenin'in monist ontolojisinde, Lockeçu düalizmden farklı olarak, düşünce ve madde tamamen farklı, birbirine yabancı iki töz değildir, düşünce, töz olarak maddenin evrimi ekseninde gelişmiş bir fonksiyondur.

ise, Berkeley eleştirisi üzerinden felsefesini geliştirebilmiştir, çünkü Lenin *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de Anderson'ın iddia ettiği gibi pre-Marksist, Lockeçu bir felsefi konumdan değil, Marksist bir konumdan hareket etmiştir.

Buna karşılık, kanımca Lenin *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de her ne kadar Marksist bir felsefi konumdan hareket etmiş olsa da, eser epistemolojik anlamda ciddi noksanlıklar ve belirsizlikler içermektedir. *Felsefe Defterleri*'ni bu noksanlık ve belirsizlikleri gidermek için bilinçli bir çaba ve Lenin'in diyalektik materyalizminde görelî bir kopuş olarak görebileceğimizi düşünüyorum. Keza, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de yansımayı vurgulamak için kullandığı "kopya" ve "fotoğraf" gibi metaforlar, bilginin nesneyle ilişkisini göstermek için yetersiz kalmaktadır çünkü şeylerin görünümünün bilgisinden özlerinin bilgisine pasif bir şekilde ve doğrudan duyular vasıtasıyla, salt ampirik anlamda değil, ancak düşüncenin ele aldığı duyusal verilere aktif müdahalesiyle dolayımli olarak, yani duyumsama ve akıl yetilerinin diyalektik işbirliği temelinde ulaşabiliriz. Bu müdahale, değişik soyutlama düzeylerinde geçerli bir kategoriler ağıyla gerçekleşmektedir. Kanımca, Lenin'in Hegel'in *Mantık Bilimi*'ni materyalistçe okumaktan epistemolojik anlamda çıkardığı ders dünyayı dolayımli ile kavradığımız kategorilerin tarihsel olarak doğa, toplum ve düşünce alanlarında farklı biçimlerde kendini gösterdiği ve insan soyunun bu kategorileri binlerce yıllık praksişi dolayımı ile mantıksal anlamda içselleştirildiğini keşfetmesidir.¹³ Lenin, *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eserinde vurguladığı, bizim için şeylerin görelî bilgisini, kendinde şeyin mutlak bilgisini kapsama yönünde tarihsel olarak geliştiren diyalektik epistemolojiye dair soyut bıraktığı noktaları, *Felsefe Defterleri*'nde kavrayışta duyumsama ve aklın diyalektik birliği temelinde, bilginin görünümünden öze ilerleyişini göstermek suretiyle somutlaştırmıştır.

Bunun ötesinde, iki eserin içinde yazıldıkları politik bağlamlar oldukça farklıdır. *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*, Otvostlerin iradeci politikalarının idealist felsefe dayanaklarına yönelik bir polemik yazısıyken; *Felsefe Defterleri*, 2. Enternasyonal'in kaderci politikalarının mekanik materyalist felsefi dayanaklarına yönelik bir eleştirisi içerir. Bu açıdan; öznelcilik ve nesnelcilik veya iradecilik ve kadercilik, aynı madalyonun iki ayrı yüzü olarak karşımıza

---

¹³ *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de ise Lenin teori-pratik birliği temelinde kendinde şeyleri bizim için şeylere dönüştürdükçe bilginin göreliden mutlaka doğru ilerlediğini keşfetmiştir. Fakat bu süreci duyumsama ve akıl yetilerinin diyalektik işbirliği çerçevesinde nasıl gerçekleştirdiğimizi henüz teorik anlamda somutlaştırmamıştır. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde dünyayla pratik bağlarımız üzerinden mantıksal (rasyonel) anlamda içselleştirdiğimiz kategorilerin ortaya çıkışının tarihsel (ampirik) anlamda izini sürmek suretiyle bilginin dünyanın görünümünden özüne doğru ilerlettiğimizi, çünkü mantıksal olanın tarihsel olanın düzeltilmiş ve düzene sokulmuş biçimi olduğunu keşfetmiştir. Bu çerçevede tümevarım ve tümdengelim diyalektik birliği temelinde hareket etmenin bilimsel anlamda bir zorunluluk olduğunun farkına varmıştır.

çıkılmaktadır ve ikisi de diyalektik materyalizmin özne-nesne diyalektiğine dair kavrayışından sapmanın aldığı değişik biçimler olma anlamında, farklılıkları içinde özdeşirler. Fakat *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de vurgu, idealizme karşı materyalizmdir, *Felsefe Defterleri*'nde ise vurgu, mekanizme karşı diyalektiktir. Bu anlamda, iki eser de (biri polemik yazısı olarak, diğeri Lenin'in düşüncesini netleştirmek için aldığı notlar olarak) amacına ulaşmıştır. İki eser de Marksizm açısından güncel ve değerlidir. Savaş Michael-Matsas'ın da belirttiği gibi:

1914-15 Felsefe Defterleri, kuşkusuz Lenin'in felsefi düşüncesinde niteliksel bir sıçramayı temsil etmektedir. Yine de bu genel süreksizlik içinde, daha evvelki, özellikle de 1908'de Mahizme karşı girdiği felsefi çatışmalarla bir dereceye kadar süreklilik söz konusudur. Sıklıkla tekrar edilen (örneğin Raya Dunayevskaya, Yugoslav Praksis okulu ya da Michael Löwy tarafından öne sürülen) 1914'ün diyalektik Lenin'i ile 1908'in "mekanik materyalist" Lenin'i arasında bir tür ayırım olduğu fikri yersizdir.¹⁴

Diyalektik materyalizm ve siyaset

Kanımcıca, kitabın üçüncü güçsüz yanı Lenin'in 1914 öncesi ve sonrası siyasi teorisinin materyalist temellerinin politik önemini kavrayamamanın yanında, 1914 öncesi siyasi teorisinin diyalektik temellerini de görememesidir. Lenin 1914 öncesinde başta Narodnikler olmak üzere, değişik siyasi akımlara karşı kapitalistleşme sürecinin Rusya'nın sosyal yapısında yarattığı farklılıkların, yani nesnel koşullarda yarattığı dönüşümün, beraberinde getirdiği sorunların çözümü için, yine bu dönüşümün beraberinde getirdiği imkânları aktüelleştirmeyi hedefleyen Marksist bir siyasi programın da savunusuna girişmiştir. Bu bağlamda, *Halkın Dostları Kimlerdir?*, "Ekonomik Romantizmin Karakteristiği" ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserlerinde tarihsel materyalist yöntemden faydalanarak Rusya'yı girdabına çeken kapitalizmin politik oluşumların iradesinden bağımsız olarak işleyen nesnel dinamiklerini çözümlenmiş ve polemiklerini bu çözümlenmelerden çıkardığı politik sonuçlar üzerinden yürütmüştür.

Buna karşılık *Ne Yapmalı?* ve *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* adlı eserlerinde Lenin güçlenmekte olan Marksist hareket içinde beliren, Legal Marksistlerin siyasi anlayışında vücut bulan ekonomist eğilime karşı, işçi sınıfına dışarıdan bilinç götürme tezi üzerinden yükselen öncü parti teorisini geliştirir. *Ne Yapmalı?* adlı eserinde biri Marksist teoriyi bilimsel çerçevede üreten ve

---

14 Slavoj Zizek, Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis, *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, Çeviren: Cumhuriyet Atay, Otonom Yayınları, 2007, s. 134.

yeniden üretebilen bir toplumsal katman olarak entelicensiyanın proleter sınıf konumunun dışarısından bu üretimi yapması, diğerleri ise politik mücadelenin mantığının, ekonomik, yani sendikal mücadelenin mantığından özerk ve özgül bir karaktere sahip olması ve işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesinde sendikal bilincin ötesine geçemeyeceği kabulü olmak üzere üç nedenden ötürü, işçi sınıfına, tarihsel mücadele deneyimlerinin bilimsel değerlendirmesinden çıkarılan devrimci politik bilincin ancak dışarıdan verilebileceği tezini ortaya atar. Anderson'ın eserinin güçlü yanlarının başında saydığım, altyapı-üstyapı ilişkisine dair savunduğu diyalektik nedensellik anlayışının birebir bir örneği olmasına karşın, *Ne Yapmalı?* eserindeki dışarıdan bilinç götürme tezini mekanik bir yaklaşım olarak değerlendirmesi olsa olsa Anderson'un siyasi ikircikliği olarak değerlendirilebilir çünkü dışarıdan bilinç tezi, tam da ekonomist yaklaşımın altyapı-üstyapı diyalektiğine dair mekanik kavrayışının diyalektik eleştirisi üzerinden gelişmiştir. Birinci olarak, işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesini (yani sadece altyapı düzeyinde, üstyapı çerçevesinde gerçekleşen ideolojik etkileşimden soyutlayarak ele alınmış haliyle, sendikal hareketi çerçevesinde işçi sınıfını) devrimci özne olarak tanımlamak Lenin'in Hegel'den çıkardığı dersler üzerinden önemini ısrarla vurguladığı politikanın toplumun özdevinimine bağlı olması gerektiği yönünde benimsediği ilkeye ve altyapı ile üstyapının karşılıklı etkileşimine dayalı çok yönlü nedensellik anlayışına aykırıdır. Zira toplum, ana sınıflar yanında birçok ara sınıf ve katmandan oluşan karmaşık bir bütünlüktür ve proletarya nesnel koşulları itibarıyla ideolojik üretim yapma imkânından yoksunken önemli bir toplumsal katman olarak entelicensiyanın ideolojik üretimine tabidir. Bu anlamda; proletaryanın, komünist aydınların ideolojik müdahalesinden yoksun kalması, proletaryanın, ideolojik anlamda burjuva aydınlarının hegemonyasına girmesine zemin hazırlamak ve ekonominin son kertede belirleyiciliği çerçevesinde, ideolojinin de ekonomik ilişkiler üzerinde tersinden bir etki yapabileceği gerçeğini hesaba katmamak demektir. Bu kapsamda, Anderson, eserinde, Hegel okuması çerçevesinde Lenin'in felsefi ve siyasi anlayışında yaşanan dönüşümü vurgulamasına rağmen bilim/felsefenin özerkliği ilkesinden beslenen öncü parti teorisi ve bu teoride aydınların oynadığı rolü, yani işçi sınıfı ve komünist hareketin diyalektik etkileşimini kavrayamamıştır. Keza Anderson felsefi anlamda Lenin'in sahip olduğunu iddia ettiği mekanik yansıma teorisinin bir benzeri üzerinden işçi sınıfının kendiliğinden devrimci bilince erişebileceğini varsaymaktadır.

Anderson'a göre Lenin, 1914 sonrası siyasi teorisinde siyasi konjonktür gereği özellikle diyalektiğe vurgu yapmıştır. Fakat Lenin'in 1914 sonrası geliştirdiği siyasi teorisinde de felsefi bir dayanak noktası olarak materyalizmin önemli bir yeri olduğu açıktır. Örneğin *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* adlı eserinde Rus devrimi sonrası dünya komünist hareketi içinde kendini gösteren küçük burjuva devrimci eğilimlerin materyalist bir çözümlemesini

yapmıştır. Küçük burjuvazinin nesnel konumu itibarıyla iki ana sınıf arasında sıkışıp kalmasının onun bir uçtan diğerine savrulmasına ve tutarlı bir şekilde devrimi ileri taşımasına engel olması nedeniyle Lenin, bir eğilim olarak küçük burjuva devrimciliğinin yığınları siyasal eylem içinde eğitmek ve organize etmek yerine, sahte bir uzlaşmazlık maskesi altında aşırı iradeci, ultra sol politikalara bel bağlama yönelimi içerisinde olduğunu belirtmiş, nesnel koşulların öznel irade üzerinde etkisini materyalist bir düzlemde çözümlenmiştir. Bu sayede, gerek devrim sürecinde, gerekse proletarya diktatörlüğünden sosyalizmin inşasına kadar olan geçiş sürecinde parti ile Sovyetler arasında diyalektik bir etkileşim sağlayabilmenin gerekliliğini kavrayabilmiştir.

Batı Marksizmi veya “Praksis idealizmi”

Son olarak, kitabın bir diğer güçsüz yönü Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi arasındaki köklü farklılıkları görmezden gelerek ikisi arasında bir süreklilik olduğu iddiasında bulunmasıdır. Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi'nin iradeye yaptıkları vurgu açısından ortak yönleri olmasına karşın, Lenin'in Marksizmi, nesnel koşullar ve öznel iradenin diyalektik etkileşimine dayanırken, Batı Marksizmi, öznelci bir indirgemeciliğe dayalı olarak, nesnel koşulları göz ardı etmek pahasına, iradeyi ön plana çıkarmaktadır. Lenin'in Marksizminde materyalizm gerek doğada, gerek toplumsal hayatta, öznel iradeden bağımsız olarak var olan yasalardan kaynaklanan zorunlulukları kavramaya olanak sağlayarak, o zorunlulukları öznel irade için özgürleşmenin araçlarına dönüştürmenin zemini hazırlar. Batı Marksizmi, SSCB'de yükselen Stalinist dogmatizmin nesnelci indirgemeciliğine karşı Lenin'in Marksizminde var olan öznel yönü keşfetmiş fakat bunu tek yanlı ve indirgemeci bir biçimde yapmıştır.¹⁵ Batı Marksizmi'nin kurucusu olduğu kadar en güçlü eleştirmenlerinden de olan György Lukacs, Batı Marksizmi'nin kurucu metni olarak *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı eserinde cisimleşen idealist eğilimi şöyle özetler:

Marksizmi yalnızca bir toplum kuramı, toplumsal bir felsefe olarak görüp bu kuramın ya da felsefenin doğaya karşı aldığı tutumu görmezlikten gelme ya da reddetme eğilimi... Kitabın pek çok yerinde, doğanın toplumsal bir kategori olduğu ileri sürülmekte ve içindeki kavramlama sistemi, felsefe açısından ancak

---

15 SSCB'de yaşanan devrimin, Batı'da işçi bürokrasisi ve aristokrasinin ihaneti nedeniyle yalıtık kalması ve sonraki evrede bürokrasinin egemenliği temelinde Stalinizmin yükselişinin bu sefer tersinden dünya devriminin gelişimini sekteye uğratması, Batı'da işçi bürokrasisi ve aristokrasinin iktidarını daha da pekiştirmesine vesile oldu. Bu bağlamda Batı Marksistleri ya kendiliğinden kitle hareketlerine ya da devrimci partiye aşırı bir anlam yükleyerek sınıf-parti diyalektiğini bozan bir iradeciliği ön plana çıkardılar. Kanımca Batı Marksizmi'nin iradeci siyasi yöneliminin zemininin idealist felsefi yönelimi olması gibi, idealist felsefi yöneliminin zemini de yukarda bahsi geçen maddi koşullardır.

topluma ve toplumun içinde, yaşayan insanlara özgü bilginin önemli olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Benim kitabımdaki bu sapma, orada belirttiğim ekonomik görüşleri doğrudan etkilemiş ve ekonomi sorununun doğal olarak odak noktasını oluşturduğu için de zihinlerin kökünden bulanmasına yol açmıştır.¹⁶

Bu idealist eğilim, Lukacs'tan Dunayevskaya'ya kadar Batı Marksizmi'nin çoğu temsilcisinin gözünde kapitalizmin nesnel dinamiklerinin gelişimleri içerisinde praxis için oluşturduğu engeller kadar yarattığı potansiyelleri de görünmez kılmaktadır. Bu nedenle, Batı Marksizmi Stalinizme karşı Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in Marksizmini yaşatmak bakımından başarılı olamamıştır. Anderson'ın Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi arasında bir süreklilik olduğu tezi de ikisinin de öznelliğe vurgu yapması bakımından bir anlam ifade etmektedir, ama bu çok sınırlı bir anlamdır.

Sonuç

Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*'nde savunduğu üç tezi de yeterli bir şekilde gerekçelendirememiş ve çok belirgin bazı yanlışlar yapmış olsa da, Marksist siyaset için felsefenin ve Marksist felsefe için de diyalektik düşüncenin olmazsa olmaz niteliğini göstermek bakımından önemli bir iş başarmıştır. Günümüz dünyasının gittikçe karmaşıklaşan ve iç içe geçen sorunlarının gerek teorik analizi gerek politik çözümü için diyalektik düşünmenin ve diyalektik düşünebilmek için de Lenin'in, Marx'ın tüm diyalektiğin kaynağı olarak gösterdiği Hegel'i materyalist bir okuma çerçevesinde tekrar ele alma vasiyetini gerçekleştirmenin tam zamanıdır.

---

¹⁶ György Lukacs, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, Çev: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 2014, s. 19.